

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

124:1 • 2004

Kungsord i elfte timmen

Mikael Alm, *Kungsord i elfte timmen. Språk och självbild i det gustavianska enväldets legitimitetskamp 1772–1809*, Diss, Atlantis, Stockholm, 2002. 480 s.

Under de senaste decennierna har studiet av politiska kulturer kommit att förnya de delar av historieforskningen som allt medan de social- och mentalitets-historiska modena kommit och gått fasthållit vid studiet av politiken. Det framväxande forskningsfältet har sedan ett antal år tillbaka även slagit fast rot i Sverige, och sysselsätter för närvarande humanistiska forskare inom förutom ämnet historia även discipliner som konstvetenskap, litteraturvetenskap och idé- och lärdoms-historia. En anledning till denna breda uppslutning står att finna i det förhållandet att det i första hand från samhällsvetenskaperna hämtade begreppet politisk kultur har tillåtit vitt skilda tolkningar och metoder liksom låtit sig förenas med äldre skolbildningar. Något av spännvidden i det historiska studiet av politiska kulturer visas av att man i vissa sammanhang utreder besluts-strukturer på central eller lokal nivå, i andra fall försöker fånga dynamiken i folkliga resningar, och i åter andra mest ser till symboliska sammanhang som kan vara såväl språkliga som ceremoniella eller rituella.

Uppsalahistorikern Mikael Alms avhandling, en välskriven och omfattande bok om 10 kapitel, anknäver i främsta rummet till denna senare inriktning. Närmast under intryck av den livaktiga forskningen kring den franska revolutionen, och då i första hand de två amerikanska forskarna Keith Mikael Baker och Lynn Hunt, har han valt att fokusera på det politiska språket, på diskursen och de ledande honnörorden, om vilkas rätta innebörder det ständigt råder en kamp. Det slutande 1700-talet utgör inget undantag; tvärtom är det en tid som vi genom inte minst R R Palmers, Reinhart Kosellecks och Jürgen Habermas forskning kommit att se som präglad av avgörande förändringar på politikens område. En ny offentlighet växte då fram, det politiska språket genomgick en våldsam förändring och det absoluta kungadömet utmanades av demokratiska tankegångar. En rad resningar och revolutioner på den europeiska kontinenten och i Nordamerika kännetecknar vidare epoken.

Det är likaså en i svensk historia ovanligt omvälvande period; den blott 36 år långa gustavianska epoken börjar och slutar med statskupp, inrymmer uppslitande riksdagstivster, lagvidriga aristokratfångslanden, ett militärt myteri mitt under brinnande krig med arvfjenden Ryssland samt ett tyrannmord. Dessa dramatiska händelser återfinns i fonden av Alms framställning, men undersökningens fokus ligger som antytt mindre på händelseplanet än på epokens politiska språk och hur detta genom ibland små men alltid viktiga betydelseglidningar har

fått tjäna motstridiga politiska syften och ståndpunkter. I centrum står härvid frågeställningen hur den gustavianska tidens två regenter försökte upprätthålla sin legitimitet och kommunicera sina absoluta maktanspråk gentemot en växande opposition, ett med facit i hand dödsdömt företag som föranlett titeln *Kungsord i elfte timmen*. Det primära materialet har varit den gustavianska medaljkonsten samt de kungliga talen, berättelserna och ceremonierna vid tidens riksdagar. Genom ett systematiskt studium av dessa material skildras hur först Gustaf III, som genom statskuppen den 19 augusti 1772 samlade makten i sina händer, under i det närmaste 20 års tid kring sig försökte bygga upp och kommunicera bilden av sig som en god kung – mild, rättvis, omtänksam och vårdande – och sedan hur sonen Gustaf IV Adolf, efter trontillträdet den 1 november 1796, strävar längs samma linje fram till den snöpliga statskuppen den 13 mars 1809.

Med utgångspunkt i det nyssnämnda diskursiva betraktelsesättet och med inspiration hämtad från bland andra Peter Burkes medieorienterade studie *The Fabrication of Louis XIV* liksom forskningen kring det stormaktstida Sverige (representerad av bl a Lars Gustafsson, Kurt Johannesson, Allan Ellenius, Märten Snickare och Nils Ekedahl) dokumenterar och analyserar Alm de olika strategier som de två absoluta makthavarna använt för att mediera denna självbild. I första hand får vi klarlagt hur detta offensivt skedde genom ett utstuderat bruk av tidens paradbegrepp och deras olika valörer. I den malström av på en gång åtråvärda och brännbara honnörorden som det politiska samtalet fördes genom, vaskade kungarna med skiftande framgång efter de mest begärliga, däribland frihets- och medborgarbegreppen, över vilka de sedan med hjälp av en stab av medarbetare försökte tillskansa sig tolkningsföreträdet, eller diskursiv auktoritet som Alm skriver. Den andra mer defensiva strategin, som användes från kungamaktens sida för att upprätthålla denna auktoritet, var att med olika medel använda repression, vilket likväl inte hindrade att kraftfulla motbilder mot enväldet växte fram.

På allvar får avhandlingen, efter det att det teoretiska ramverket och själva problematiken presenterats, sägas starta med partiet om Gustaf III (s 51–185), som i tre på varandra följande kapitel – "Gustaf III i ord, bild & ceremoniel", "Gustaf III:s språk och självbild" och "Den högljudde kungen" – behandlar hans försök att kommunicera sin självbild och sitt under 1780-talet alltmer mot absolutism lutande styre. I fokus står monarkens ofta virtuost framförda riksdagstal och hans intrikata medaljhistoria, vilka Alm menar kan sägas kondensera kungens maktanspråk. I tolkningen av dessa "kondensat" blir det då av vikt att utreda vem som ytterst utformat alla dessa sinnrika medaljer liksom i vilken situation kungsorden har yttrats. Inte minst vad gäller det för en sentida betraktare litet främmande politiska mediet, kungens stort upplagda metallhistoria, har vi att göra med ett komplext, långsamt framåtskridande och inte helt lättutrett verk, som sysselsatte många händer, alltifrån hovfunktionärerna Fredrik Sparre och Gud-

mund Jöran Adlerbeth till de enskilda konsthantverkarna, i första hand medaljören Gustaf Liungberger och kopparstickaren Jacob Gillberg. Likväl bär Gustaf III:s *histoire metallurgique*, som författaren framhåller, alltigenom kungens prägel eftersom han höll sig underrättad om varje steg som togs och även blandade sig i vilka ämnen som skulle behandlas. Än mer utpräglad är kungens initiativ vad gäller talen, som han huvudsakligen skrev själv.

Nu är frågan hur väl kungen kunde kommunicera sin självbild med allmänheten genom dessa medier. Kring detta förs ett resonemang i kapitlet "Gustaf III i ord, bild & ceremoniel" i termer av försäljning, utdelning och utställning. Inte minst i fallet med de dyrbara medaljerna står det klart att deras spridningspotential genom åtminstone försäljning var begränsad. Deras allegoriska framställningar och latinska deviser har kanske också utgjort ett kommunikativt hinder, något som emellertid Alm med rätta väljer att fästa mindre vikt vid med tanke på hur vanliga allegoriska framställningar var i såväl profana som religiösa sammanhang. De kungliga talen har hursomhelst haft avsevärt lättare att nå ut. Dels hade Gustaf III när han talade i Rikssalen en stor samling åhörare framför sig som omfattade flera hundra adelsmän, ett femtiotal präster, omkring hundra borgare och drygt hundrafemtio bönder, vilka när de sedan tagit sig hem från huvudstaden kunde föra hans ord och tankar vidare. Dels kunde talen lätt spridas genom trycket. De såldes i tusental, anslogs i kyrkorna, delades någon gång ut gratis och återtrycktes i pressen. Med skäl slår författaren fast att "Riksdagstalen torde [...] vara det mäktigaste mediet med den bredaste mottagargruppen" (s 86).

I det följande kapitlet, som får säga vara det kanske mest substantiella, "Gustaf III:s språk & självbild", står i centrum frågan vilken självbild kungen försökte förmedla samt av vilka element den var uppbyggd. Tolkningen utgår från medaljhistorien, främst som den kommer till uttryck i det aldrig fullbordade planschverket *Skådepenningar öfver de förnämsta händelser som tillhöra konung Gustaf III:s regering*. Detta verk, med sina 110 tilltänkta gravyrer, berättar i symbolisk form allt som ansågs minnesvärt i kungens liv, från vaggan till graven. Delvis genom en kompletterande närläsning av talen urskiljer Alm här hur det under kungens regering är fyra begrepp som ständigt återkommer: endräkten, tryggheten, medborgaren och friheten. Det var ytterst med dessa honnörsord som Gustaf III formade sin självbild. Med dem framställde han sig som rikets räddare undan frihetstidens frätande ständervälde. Med dem framstod han vidare som en pålitlig och omtänksam kung som vaksamt såg till sina undersåtars bästa. Sist och slutligen blev han med dessa begrepp i sin ägo en modern medborgarkung, som i takt med tiden flörtade med frihetliga ideal och rentav sökte inkorporera den politiskt brännbara jämlikheten i sitt språkbruk.

Kungens frihet kunde dock inte utsträckas hur långt som helst – den var i första hand en lagbunden frihet, som enligt hans retorik innefattade i första hand äsiktsfrihet och ekonomiska friheter. Någon politisk frihet av demokratiskt snitt

var det aldrig tal om. På liknande vis var kungens tolkning av jämlikheten föga mer än en chimär. Den kungliga jämlikheten var, noterar Alm, aldrig annat än en likhet parad med olikhet varför den lät privilegieordningen förbli intakt. Under intryck av den franska revolutionen skulle Gustaf III också snart nog hålla sig för god för att föra jämlikhetens talan. Överhuvudtaget framgår det att Gustaf III:s maktspråk liksom hans självbild var fyllda av spänningar. Belysande är hur samtidigt som Gustaf III försökte framställa sig som en modern och reforminriktad medborgarkung så fortsatte han att hålla sig med en traditionell paternalistisk retorik enligt vilken han var på en gång "Konung och Fader" för folket. Alm exemplifierar även hur det hände att Gustaf III som absolut härskare hänvisade till sin av Gud givna höghet gentemot sina undersåtar.

Vilken sida av den kungliga självbilden som poängterades var inte minst en fråga om i vilka sammanhang Gustaf III kommunicerade. Det var en sak att äska endräkt eller tala om frihet för rikets ständer revolutionsåret 1772, och en annan 1789. Alm visar vidare på ett intressant vis hur kungens självbild skiftade allt efter vilket medium som nyttjades och vilka mottagarna antogs vara. Medaljerna, som främst nådde en bildad publik, framställde en mer entydigt upplyst och reformsinnad monark; i riksdagstalen och vid uppläsningen av punkterna, där Gustaf III befann sig i en förhandlingsposition och hade flera målgrupper att ta hänsyn till, framträdde han i en mer försiktig och traditionell skepnad.

Gustaf III var emellertid inte försiktigare än att Alm väljer att i det närmast följande kapitlet kalla honom "Den högljudde kungen". Det är en kung huvudsakligen på offensiven som skildras där: en regent som spinner en myt om sig som rikets räddare vid statskuppen 1772 och som håller fem riksdagar, vid vilka han visar sig ha erövat frihetstidens politiska språk. Dock leder den politiska och mediala utvecklingen till att han får tilltagande problem att bemästra diskursen. Inte minst frihetsbegreppet blir svårhanterligt: vid 1789 och 1792 års riksdagar har ord och verklighet i själva verket kommit så mycket i kollision med varandra att han i princip slutar att använda detta mångtydiga begrepp.

Över huvud taget har det vid detta lag vuxit fram kraftfulla motbilder till kungens verklighetsbeskrivning, något som analyseras i avhandlingens mittparti, "Gustavianska motbilder" (s 189–267). Denna del bygger mindre på egna källforskningar än de övriga, men ger genom den genomförda perspektivförskjutningen hela avhandlingen ökad dynamik. Här presenteras närmare hur det kungliga språket mottogs, debatterades och ifrågasattes. Ett längre avsnitt skisserar huvudsakligen utifrån tidigare forskning även hur man från kungligt håll i defensivt syfte försökte att inskränka debattmöjligheterna genom att bland annat strama åt trycklagstiftningen och bygga upp ett effektivt polisväsende i Stockholm. Dessa repressiva tendenser kunde likväl inte hindra att oppositionella opinioner kunde spridas i press, genom handskrivna paskiller och visor, i samtal eller vid riksdagsmötenas anföranden. Tidens skriftställare visste hur man skulle skri-

va för att föra hem sina poänger i förtäckt form, och blev på 1780-talet allt djärvare. Samma utveckling skedde vid riksmötena, där framförallt adelsoppositionen från och med 1778 års riksdag blev alltmer uttalad.

Fortsättningsvis blev tolkningen av 1772 års regeringsform ett allt ömmare tvistämne samtidigt som det kungliga paradbegreppet medborgare visade sig bära på andra och politiskt mer självständiga konnotationer än de innebörder Gustaf III velat ge det. Hans goda undersåtar, folket, framstod i den oppositionella retoriken allt mer som maktens egentliga upphov och rätta ägare medan Gustaf själv, den gode kungen, tenderade att förvandlas till förtryckare. Kort sagt, blev kungens lagbundna frihet i frondörernas prosa misstänkt lik en godtycklig despoti. Monarkens bild av sig själv som riksräddare ersattes med motbilden av honom som en rikets fiende, och mordet på honom 1792 blev i ögonen på de mer idealistiska konspiratörerna fullt logiskt till ett rättfärdigt tyranmord. Belysande för de radikala stämningarna är hur när den rojalistiska operan *Gustaf Wasa* några månader efter det att Gustaf III mördats gick upp igen hösten 1792 så klappade publiken varje gång tyrannens fördrivande nämndes på scenen.

I bakgrunden lurade den franska revolutionens stämningar, som även hos oss för ett kortare tag under förmyndarregimen släppte fram en störtflod av radikalt frihetlig och jämlikhetshyllande retorik i tidningar som *Patrioten*, *Medborgaren* och *Werlds-Borgaren*. Förmyndarregimen fick emellertid snabbt kalla fötter, varvid repression vidtog och trycklagstiftningen skärptes, vilket inte hindrar att det Sverige som avhandlingens andra protagonist, Gustaf IV Adolf, övertog 1796, var opinionsmässigt svårstyrt. Om honom och hans försök att styra opinionen handlar det (s 271–358) 4:e partiet av avhandlingen, som symmetriskt ansluter till det om Gustaf III genom att vara uppdelat i tre kapitel vilka för från resonemang om de kungliga kondensaten över monarkens självbild till en slutkaraktäristik av dennes strävanden.

Detta parti, som mynnar ut i kapitlet "Den tystande & trygge kungen", gör klart att sonens sätt att angripa problemet var radikalt annorlunda än faderns. Om Gustaf III var en kommunikator av stora mått så var sonen mindre driftig i detta avseende, vilket bland annat resulterar i att det material som systematiskt använts i den tidigare delen av avhandlingen – medaljerna, de kungliga talen vid riksmötena och ceremonielen – i denna avslutande tredje del sinar påtagligt. Under hela den tid han fick sitta vid statsrodret sammankallade Gustaf IV Adolf bara en riksdag, den som hölls i Norrköping år 1800. Därutöver ledde han även den pommerska lantdagen 1806, som i brist på andra riksmöten fått tjäna till jämförelse och korrektiv till de iakttagelser som gått att göra av riksdagen i Norrköping. Den pompa och ståt som kännetecknat faderns ceremonier vid dessa tillfällen var vidare starkt nedtonad. Likaså är för eftervärldens ögon Gustaf IV Adolfs medaljhistoria betydligt blygsammare än faderns; den omfattar sammanlagt 47 stycken där Gustaf III:s uppgår till ett antal av 110, och av dessa är det

dessutom endast en minoritet som direkt kan hänföras till ett initiativ från kungen. Något planschverk över dem har heller aldrig påbörjats; däremot fortsattes för ett tag faderns avstannade projekt. Bilden av fadern var, poängterar Alm, central för Gustaf IV Adolf, något som även yttrade sig i att han i öppningstalet i Norrköping år 1800 bitvis ordagrant refererade faderns tal vid riksdagen 1792.

Vad var det då i övrigt som Gustaf IV Adolf lade vikt vid i sin offentliga framtoning? Enligt Alm är det trygghetsmomentet som är kärnan i den nye kungens självbild. Han står för kontinuitet och förmedlar trygghet genom välgrundade reformer, genom omtänksam sparsamhet, genom ortodox omsorg om den sanna evangeliska läran. Som bortblåsta är således faderns fördomsfria flört med toleranta tankegångar. Gustaf IV Adolf erbjuder likaså som sin fader och varje annan makthavare trygghet genom att garantera lag och rätt samt näringarnas fria förkovran. I jämförelse med fadern uppvisar han däremot, oavsett om man ser till hans medaljer eller hans tal, föga omsorg om konster och vetenskaper.

Ett intressant delresultat av Alms studium av Gustaf IV Adolfs retorik gäller hur han tilltalade mottagarna för sitt budskap, vilket han till skillnad från sin fader gärna höll ståndsnutralt i termer som "Odlaren" och "Jordägarne" istället för bondeståndet eller "Svenska handlande" istället för borgarståndet. Likaså ett tidens tecken är att medaljerna gavs deviser på svenska. Annars framstår Gustaf IV Adolf som föga nydanande i sin retorik. I vissa fall gjorde han rena reträtter som i fallet med medborgarbegreppet, vilket han i jämförelse med fadern använde återhållsamt och i svävande termer. Dennes åtminstone inledningsvis käcka frihetsfraser tonades också ned samtidigt som de spädades ut med tal om trygghet. Som antytts betonade annars Gustaf IV Adolf kontinuiteten i sitt och faderns styre och refererade gärna tillbaka till dennes gärningar. Gustaf III blev med Alms ord (s 308) den "trygghetsikon – genom vilken Gustaf IV Adolf formulerar sina egna anspråk". I sträng motsats till denna retoriska identifikation, som även inbegrep att klä sig i samma dräkter och bära samma insignier som fadern, står kungens kontrastering och svartmålning av dels förmyndarregimen, dels det revolutionära Frankrike. Den senare kontrasteringen, som också omfattade revolutionsgeneralen Napoleon, skulle efter krigiska förvecklingar ta en ände med förskräckelse för det upphöjda majestät som hade Gud och Folket som sitt stolta valspråk.

Till den nalkande katastrofen bidrog på den inhemska scenen även Gustaf IV Adolfs alla retoriska reträtter, hans oförmåga att likt sin fader för sin och enväldets överlevnad kämpa om de politiskt brännbara honnörssordens rätta innebörder. Istället för att positivt skaffa sig diskursiv auktoritet svarade han och hans regim negativt med ökad repression och tystnad. Istället för att offensivt kommunicera en vision om sitt styre blickade han defensivt bakåt. Därmed blev han till sist en isolerad kung, vars styre alltmer kom i otakt med tiden med en slutgiltig legitimitetskris som följd. Det rädde, skriver Alm i slutet av den egentliga undersökningen (s 356), "stor diskrepans mellan hans självbild och de begrepp

och värden som artikulerades i samtiden”. Han kunde inte bemästra de begrepp och värden som närdes bland de underlydande och därigenom inte heller upprätthålla en självbild på samtidens villkor; ”det var inte möjligt att förena den alltmer utpräglad enväldiga praktiken med samtidens alltmer radikaliserade föreställningar om frihet, medborgare och jämlikhet”. Legitimiteten hos det gustavianska enväldet var därmed undergrävd i god tid innan statskuppen inträffade.

Det går inte här att mer ingående kommentera alla partier i denna konstfärdigt komponerade och följsamt illustrerade avhandling, som även stilistiskt bär färg av de material och den tid som den haft till föremål. Författaren är väl förtrogen med tidigare 1700-talsforskning och redovisar oftast generöst sin inläsning i denna; om det är någon studie som inte givits den plats den borde ha haft är det i första hand Sven Delblancs avhandling *Åra och minne* (1965), som i behandlingen av äreidéerna i Gustaf III:s uppfostran och hans fortsatta sökande efter eftervärldens beundran fångat väsentliga aspekter av monarkens självbild och politiska handlande. Noggrannheten är god i de återgivna citaten och de fåtaliga faktafelen påverkar inte undersökningens resultat.

Avhandlingen är i allt väsentligt begränsad till Sverige och de inhemska opinionerna, vilket liksom den primära inriktningen på de kungliga talen och medaljerna ger undersökningen koncentration. Stundom skulle man dock önskat sig en vidgning av perspektivet och fler utflykter från riksdagsmaterialet och medaljerna till andra källflöden. När avhandlingen lämnar dessa material bygger framställningen mer på sekundärlitteraturen (som ändå i vissa fall är mer av populariserande än vetenskaplig karaktär) än som hade varit behövt. Som tydligast framträder denna bundenhet till sekundärlitteraturen i det i och för sig givande avsnittet ”Gustavianska motbilder”. Det är litet förbryllande att som nu få Thorild citerad ur Stellan Arvidsons ålderdomsverk *Harmens diktare* istället för direkt ur originalkällan. Ett mer energiskt arbete med källmaterialet i detta kapitel hade kanske även resulterat i att tidens karikatyrteckningar (vilka om några är motbilder) kommit till användning; inte minst Ehrensvärds bekanta speritningar av Gustav III och hans gemål ger oss direkt tillgång till sprickorna i den kungliga fasaden.

I vissa fall hade tydligare internationella kopplingar kunnat tillföra undersökningen ytterligare en dimension, inte minst då den inhemska politiska diskursen och de samhällsideal som uttrycks i denna ofta hämtar näring utomlands. Under-tecknad hade gärna i ett tidigt skede sett ett resonemang om hur de europeiska monarkierna under den i avhandlingen behandlade tiden faktiskt länge framstod som moderna och upplysta (medan några av de republikanska alternativen, däribland Rousseaus Genève, skakades av social oro). Det hade därvid även varit påkallat att – bland annat med utgångspunkt i Delblancs avhandling – i all korthet få fysiokratismens litet undflyende inflytande i Sverige prövat och avvägt, inte minst som den unge Gustaf III med intresse läste Le Mercier de la Rivières tankar

om samhällsordningens naturliga grundvalar och hans av lagbunden frihet präglade styre utomordentligt väl överensstämmer med fysiokraternas samhälls- och monarkideal. Deras *despotisme légal* liksom det i forskningen etablerade begreppet upplyst despoti, tidspecifika och ideologiskt laddade som de är, kunde gott ha lyfts fram och satts i relief till de mer generella termerna absolut kungamak eller envælde som nu använts.

På motsvarande vis skulle, då konsten till sitt väsende är kosmopolitisk, den redan nu intressanta behandlingen av medaljmediet vunnit på en mer tydlig internationell förankring. I hur hög grad återgår Gustaf III:s stora medaljhistoria på Ludvig XIV:s och Ludvig XV:s planschverk? Och vad går att få fram om de konstnärer som gjort förlagorna? Frågor som dessa infinner sig så mycket mer som detta stort anlagda verk tidigare inte blivit föremål för någon undersökning av den omfattning som Alm nu givit oss. Vad vi har tidigare är mest antydningar – i första hand från Carl David Moselius sida – om den stora roll Masreliez ska ha spelat. Det är därför litet förtretligt att Alm, som ändå har tydliga tvärvetenskapliga ambitioner, inte gått vidare här, utan istället i stort sett har bortsett från bildkonstnärernas betydelse för medaljhistoriens tillkomst. (Masreliez hittas först i not 20 på sidan 402 där det påpekas att denne gjort vinjetterna i planschverket.)

Även i andra avseenden förtjänar behandlingen av det i jämförelse med talen vanskliga medaljmediet att kommenteras. Alms studium visar eftertryckligt att vi inte ska betrakta detta material blott antikvariskt utan istället även se dess funktion i samtiden. I avhandlingen görs vidare goda distinktioner om hur det har spridits genom utdelning, utställning och försäljning. Samtidigt hade det för förståelsen av hur pass effektiv denna distribution och tillägnan kan ha varit, behövts att han här gått ett steg längre i undersökningen, och mer detaljerat givit besked om sådana företeelser som exempelvis tidens emblematiske intresse – framförallt manifesterat i Sahlstedts här obeaktade *Sinnebilds konsten* – eller modet att anlägga privata och offentliga medaljsamlingar. Alms tendens att vara onödigt återhållsam med uppgifter i fall som dessa kan illustreras av det förhållandet, att när han redogör för den information om präglade medaljer som de enskilda samlarna i samtiden möjligen kan ha inhämtat genom trycket så nämner han Vitterhetsakademiens *Handlingar* men däremot inte Lüdekes *Gelehrsamkeits-Archiv*, vilket med all säkerhet har varit väl så viktigt i informationshänseende. Detta i Leipzig tryckta verk gjorde med sina uppgifter hämtade direkt från Adlerbeth dessutom medaljutgivningen känd för en internationell publik.

Vad gäller själva spridningen av medaljerna och planschverket så ter sig resonemanget ibland litet sangviniskt. Planschverket *Skådepenningar öfver de förnämsta händelser som tillhöra konung Gustaf III:s regering*, vars spridningspotential framhålls på bekostnad av de präglade medaljerna, var och förblev ett för konsumenterna mycket dyrt bokverk som endast framskred långsamt. Om dess avsättning återstår ännu så länge många oklarheter. Beträffande tillståndet i de offent-

liga samlingarna – vilkas vikt undertecknad ändå vill poängtera – ger Bengt Hildebrands inte minst för medaljsamlandets historia viktiga avhandling om *C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige* (1937) nedslående besked (s 110ff): vitterlekaren A F Ristell stal dyrgriparna ur Drottningholmskabinettet, det Kgl Mynt- och medaljkabinetets samlingar var i villervalla när Jonas Hallenberg 1804 tillträdde som riksantikvarie, och samlingarna vid såväl Uppsala som Lunds universitet, vilka ägde särskild betydelse genom att fungera som en inskolning för mottagliga ynglingaskaror i medaljernas rojalistiska budskap, var under en lång följd av år inte i presentabelt skick. Vidare strandade biskop Wallqvists bemödanden att bygga upp en samling vid Växjö gymnasium i en snöplig stöld. Dessa ögonblicksbilder från de offentliga samlingarna erbjuder nu inte hela sanningen om den kungliga medaljkommunikationen, men de antyder att vi har att göra med en historia med många förhinder i mottagarledet. Just mottagarna även utanför de trängre politiska kretsarna och deras assimilering av den kungliga retoriken framstår efter Alms avhandling som ett ämne särskilt värt att närmare utreda.

Det är lätt att av en vittfamnande avhandling önska sig mer. Det ska slutligen sägas att Mikael Alm har behandlat ett ämne som krävt att han fått pröva sig fram på så skilda fält som idéhistoria, presshistoria och konstvetenskap. Han har därvid begreppsmässigt mejslat ut flera goda analytiska verktyg som kommer att var fruktbara för andra studier av äldre tiders politiska kultur. Avhandlingen *Kungsord i elfte timmen* fördjupar förståelsen av Gustaf III:s och Gustaf VI Adolfs ansträngningar att framstå som regenter i tiden samtidigt som den utgör ett gott prov på hur studiet av politisk historia liksom så mycket annan historieskrivning har kulturaliserats och nu förnyas med metoder hämtade från retorikstudiet, begreppshistoria och diskursanalys.

*Jakob Christensson**